

IDEJNI TEMELJI SODOBNE SVOBODNE REVIJE

J O S I P V I D M A R

Zmiselno zasnovana slovenska revija, ki bi resnično izpolnjevala svoj namen, se mi zdi načelno mogoča v treh oblikah. Najprej kot osrednja revija vse slovenske literarne proizvodnje. V majhnem narodu, ki nima prebogate literature, bi bila taka revija mogoča in važna. Pri nas se zdi, da je danes nemožna. V našem majhnem in mladem svetu so razlike in napetosti med svetovnimi nazori različno orientiranih skupin bolj silovite in nestrpne nego drugod. Toda v svojih početkih je bil «Zvon» nekaj let osrednja slovenska revija. Drugi vpoštevanja vredni tip revije je revija kot glasilo manjše, toda idejno in stilno krepko strnjene literarne skupine. Take revije lahko ustvarjajo sorodno misleči in čuteči člani posameznih generacij ali literarnih struj. Vrednost takih pojavov je v njih enotnosti in zaokroženi določnosti hotenja. Tudi revija tega tipa se zdi zdaj pri nas nemogoča, kajti nobena izmed literarnih generacij ali skupin, ki obstoje in ki prihajajo, nima v svoji izrazitosti povoda, izločati se iz ostalega literarnega snovanja. Najbližji temu tipu revije je bil pri nas poslednje čase «Križ na gori». Kot dejansko mogoč in obravnavanja potreben ostane tedaj samo še tretji tip revije, ki mu «Ljubljanski Zvon» v svojem svetu načeloma ustreza s tem, da je osrednji organ našega svobodoumnega literarno in miselno tvornega razumništva. Ta vloga mu je bila odmerjena, ko je v osemdesetih letih preteklega stoletja katoliško pisateljstvo izvedlo secesijo, ki jo je s svojo kritično in ideološko agresivnostjo započel Mahnič. Kakor bi bilo tudi zanimivo, na kratko rekapitulirati razvoj «Zvonove» svobodoumnosti, ki ima za seboj dve tako izraziti obliki, kakršni sta Levčeva in Kersnikova spravljivost ter Aškerčeva protirimska svobodomiselnost (ki je nikakor ni zamenjavati s svobodoumnostjo), se vendar zdi v sedanjem času vsesplošnega novega razgledovanja v idejnem in kulturnem svetu — važnejše, poizkusiti vsaj v glavnih potezah narisati

današnje stanje naše svobodoumnosti in njeno razmerje do pravovernosti ter tako nekako določiti idejne osnove sodobne slovenske svobodne revije in morda odstreti očem pogled v bodočnost.

Svobodoumnost in pravovernost kakršnekoli vrste se v glavnem razhajata v pojmovanju resnice same. Za religijo je vprašanje resnice preprosto. Zanj eksistira nedvomna, absolutna resnica. Ker je človeški razum preslab, mu je nedostopna. Da pa človek vendarle ne tava v temi, mu jo je razodel Bog sam. To razodeto resnico goji in čisto ohranjuje božja cerkev, ki pečuje slehernega, kdor se ji približa in zaupa. Tak je v bistvu odnos vseh verstev do resnice, ki se kajpada vselej nanaša na tolmačenje večnega zmisa človeškega življenja in na urejanje medsebojnih človeških odnošajev sub specie onega razmerja do božanstva in nesmrtnosti. Poznanje razodete resnice in vera vanjo sta pogoj zveličanja. Vsaka vera je edinozveličavna.

Svobodoumje navadno izhaja iz dvomov nad razodeto resnico. Nekateri osebnosti so polne spoznavnega nemira in se ne morejo pomiriti z razodetim naukom. Njihova domišljija in razum razglabljata o življenju in se ne upokojita, dokler si ne ustvarita lastne podobe sveta. Tak osebni svetovni nazor je zelo često združen z zavestjo, da njegovo spoznanje ni absolutno, kakor ne more biti nobeno človeško, da pa je edino, ki ga more njegova osebnost sprejeti in priznati. Iz te zavesti se rodi nova misel: Vsako človeško spoznanje je v primeri z absolutno resnico zmotno in ima za druge pomen samo, kolikor je v njem izražena pomembna in izrazita človečnost; za spoznavajočega samega pa, kolikor je njegova «resnica» primerna njegovi dejanski naravi in kolikor kot taka ustvarja možnost za harmonijo med njegovo nagonsko in spontansko osebnostjo in njegovo zavestjo. Od «pravilnosti» tvojega nazora ni odvisno zveličanje po smrti, marveč kvečjemu tvoja sreča in mir na tem svetu od njegove primerosti. Če je posmrtna odgovornost za življenje, ne more biti odvisna od vere in svetovnega nazora, marveč samo od lepote in čistosti življenja. Zato koncem koncev ni važno, ali imaš svoj svetovni nazor ali ne. Važno je samo, da imaš zdrav in močan čut za lepoto in polnost življenja, zdravo vest. Vsa vprašanja o bivanju božjem, o nesmrtnosti duše itd. in vsi odgovori nanja so sicer utemeljeni v tvoji naravi, toda kako si jih odgovoriš, je važno samo za tvoj mir, za tvojo resnično vrednost ne. V tvoji in vsaki osebnosti živé slutnje, hrepeneči vzponi k nečemu neizmernemu in nepojmljivemu, pretresajo jo trenutki velike in svete radosti in nenadnih razsvetljenj. To so vzgibi tvoje reli-

gioznosti. In zopet ni važno, kako si jih razlagaš, važno je samo, da so v tebi živi, da delajo tvoje življenje čistejše, jasnejše in krepkejše. Da, tolmačiti si jih dokončno kakorkoli, je spričo njih skrivnosti skoro neprav. Čemu bi jih moral? Čemu bi človek moral imeti svoj svetovni nazor? Graditi ga neprestano, to je človeško, imeti ga — ne. Vsa tvoja vrednost je v veličini, v plemenitosti, v moči in v posvečenosti tvojega bitja, ne v tvoji resnici. Zato gleda svobodumnost na nazor vedno samo kot na izraz pomembne ali neznatne osebnosti, ne pa na njegovo resničnost ali neresničnost. V tem je skrivnost njene strpnosti.

S povedanim je v bistvu podan osnovni odnos svobodumnosti do kulture. Človek je mera vsem stvarjem, seveda človek v vsem raznolikem bogastvu svoje notranjosti. V vseh delih intimnejše kulture, ki je zaključena v razglabljanju in umetnosti, išče svobodumni človek samo sledi človeško dragocenih osebnosti. Pri umetniških proizvodih je ta odnos razumljivejši, pri delih modrosti in razumnosti pa je tako gledanje sicer vsakomur v podzavesti lastno, vedoma pa le malo komu. Zlasti ne «pravovernemu». Njegova resnica, ki vlada v njem absolutno, je nestrpna in ljubosumna tudi na vzven. Pri srečanju z drugo resnico, pa najsi bo velike duše, so oči pravovernega uprte v njen logični pomen, ki je morda nasproten ali pa samo deloma enak pomenu njegovega edino zveličavnega nauka, zato ne vidi resničnega zmisla tuje resnice, ki je v njeni skriti zvezanosti s človeško osebnostjo, iz katere je izšla. Svoboden človek pa ve, da logično isto resnico lahko izpovedujeta hkratu najgloblji in najplitvejši človek in da ni logični zmisel tisto, kar dela izpoved prvega pomembno. Brez napora in bolečine živi v njegovi zoper resnico zakaljeni duši zavest, ki ga usposablja, v vsaki izpovedi videti samo človeka, samo senco osebnosti, in biti očaran od nje, najsi je izpovedana resnica sama njegovi še tako nasprotna. Pravoverni zmore to le z bolečino in komajda popolnoma. Njegova vera zahteva od njega razlikovanje med resnico in neresnico. Nedvomno resnična dragocenost prenekatere osebnosti mu bo radi tega ostala nerazumljiva. In delati krivico, je težji greh od življenja v «zmoti».

Kakor je svoboden človek širokogruden napram individualni resnici, tako je oprezen pri izpovedih pravovernih. Prvič ve, da pri ogromni večini ljudi ni mogoče govoriti ne o resnični veri in še manj o osebni veri. Nadalje še zaveda, da tudi izmed tistih, ki svojo vero zavedno izpovedujejo, ni nihče nauka svoje vere svobodno izbral, tem manj samostojno spoznal, marveč mu je bil vcepljen in prisajen v zgodnji mladosti. Znano pa mu je tudi,

kolikšno trdoživost imajo taki elementi v človeški zavesti, zlasti, če so vsejani vanjo z večjim poznanjem človeške duše. Ve tudi, da sicer vsakogar obiskujejo dvomi, da pa jih verniki iz strahu in nesamostojnosti, ki izvirata iz medlega občutja za lastno naravo, navadno nasilno zatirajo in da marsikdo le s težkimi notranjimi poškodbami poplača svojo zvestobo veri svoje mladosti. Končno ni nič lažjega, nego ponavljati in to celo z iskrenim prepričanjem tuje resnice, dasi ni hkratu nič človeško brezpomembnejšega. Iz teh razlogov je pravoverno izpovedanje nauka, ki je sam na sebi veličasten in ogromen, navadno človeško malo zanimivo in nevažno. Le kdor ga je resnično po svoje doživel in preživel, bo v kulturi svojega naroda pomenil pozitivum. Njegova izpoved bo res spomenik osebnosti, sprejeti nauk pa bo njegovemu osebnemu duhu samo posoda.

Vsakomur bo razvidno, da je stališče svobodoumja širše in prostejše od ortodoksnega. Gre mu za človeka, ne za idejo. Nobenega dogmatizma ni v njem, vseobsežna strpnost je značaj njegovega odnosa do človeške misli. V enem pa je nepopustljiv. V kulturo je dovoljen vstop samo izjavam, ki so v dobrem pomenu besede — osebne. Osebnost sama pa je svobodna. V katerikoli svoji lastnosti je človeško pomembna, njen izraz je dobrodošel in priznan. Nobena «resnica» ji ne sme braniti izživljati se po zakonu, ki je položen vanjo. V pravoverju so konflikti med osebnostmi in naukom neizogibni. Slabotnejše človečnosti podlegajo, močnejše čutijo vsaj pritisk. Že za časa Izidorja Cankarja je naše katoliško pisateljstvo započelo boj zoper oklep resnice. Danes se ta boj v stopnjevani obliki obnavlja. Članek «Ideja in kvaliteta», ki ga je v prvem zvezku letošnjega «Doma in sveta» objavil Francè Vodnik, je glede tega pomemben. Kljub nedoločnosti in nejasnosti je iz njega mimo drugih stremljenj razbrati močan odpor zoper krščansko resnico kot sistem. To je odločen in pravilen korak. Nič zato, če je Fr. Vodnik sodobni svobodoumnosti krivičen, ko jo kaže ožjo nego je in ko jo vzporeja z Aškerčevo; njegova gesta kaže smer proti pravemu odnosu do «resnice» v kulturnem življenju, k odnosu, ki je v tem članku opisan kot bistvo prave svobodoumnosti. S tem morda nehoté razodeva in priznava neko vsaj rahlo skupnost z njo; hkratu pa kaže z vso določnostjo, kaj je edino mogoča osnova bodočega sporazuma. Na temelju svobodoumnega odnosa do resnice in izključnega vpoštevanja človeške osebnosti se bosta nekoč sešla ločena tabora k skupnemu delu in bosta morda ustanovila osrednjo slovensko reprezentativno revijo. Njeni bodoči temelji so idejna osnova, katero skuša z dejanji kot svojo pokazati «Ljubljanski Zvon» že danes.